

Διηγήματα από τη Γη των πικραμένων πορτοκαλιών

Μια εναλλακτική ανάγνωση της συμβολικής
λειτουργίας του διεθνούς ποινικού δικαίου

Στέλιος Καζακίδης

Μεταπτυχιακός φοιτητής, ΠΜΣ «Εγκληματολογία και Αντεγκληματική Πολιτική»,
Νομική Σχολή ΕΚΠΑ

*Εσείς που μας ζητάτε ενάρετα να ζούμε
Και ν' αποφεύγουμε τ' αμαρτωλό
δώστε μας πρώτα κάτι να μασούμε
κι ύστερ' αρχίστε: αυτό είν' το βασικό.*

*Όσοι χορτάτοι πάτε να μας σώσετε
ακούστε και τεντώστε το αυτί:
εσείς τα φτιάζατε και πρώτοι θα το δείτε
η μάσα πρώτα κι η ηθική μετά.*

*Ήρθε η ώρα κι οι φτωχοί να φάνε
Απ' το καρβέλι που είναι ολονών μας.*

Μπέρτολτ Μπρεχτ,
Η όπερα της πεντάρας

The Washington Post, "Revenge, fire and destruction: A year of Israeli soldiers' videos from Gaza"
(<https://www.washingtonpost.com/investigations/interactive/2024/israel-videos-war-idf-gaza>)

Κύριος στόχος του παρόντος άρθρου είναι να αναδείξει την ιδιαίτερος πολιτική φύση του διεθνούς ποινικού δικαίου, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο αυτή επιδρά στην αποτελεσματικότητά του ως μέσου πρόληψης των πολεμικών συρράξεων. Το Διεθνές Ποινικό φαίνεται να παρέχει πρόσφορο έδαφος για μια κατανόησή του με θεωρητική αφετηρία τη βασική παραδοχή της εγκληματολογίας της σύγκρουσης, η οποία θεωρεί ότι ο ποινικός νόμος λειτουργεί ως όργανο των ισχυρών κοινωνικών ομάδων για την προστασία και διατήρηση των συμφερόντων τους σε βάρος των αδυνάτων.¹ Υπό αυτό το πρίσμα, θα επιχειρηθεί μια παρουσίαση των τρόπων με τους οποίους το διεθνές ποινικό δίκαιο συμβάλλει στη διαιώνιση των εξουσιαστικών σχέσεων και στη διεύρυνση του χάσματος ανάμεσα στον «δυτικό κόσμο» και τις υπόλοιπες χώρες της διεθνούς κοινότητας.

Στο πλαίσιο της κριτικής αυτής, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη συμβολική λειτουργία της ποινής που επιβάλλει η διεθνής ποινική δικαιοσύνη. Παρά το γεγονός ότι αυτή δεν είναι η αποκλειστική λειτουργία της ποινής, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια σαφής στροφή προς τα χαρακτηριστικά της εκφραστικής λειτουργίας (expressivist features) του διεθνούς δικαίου.

1. Η. Δασκαλάκης, *Εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1985, σ. 62.

Όπως αναφέρουν οι εμβληματικές μορφές της διεθνούς δικαιοσύνης Bert Röling και Antonio Cassese χρησιμοποιώντας τα λόγια του Durkheim: «Ο πρωταρχικός σκοπός και η λειτουργία του ποινικού δικαίου... δεν εξαντλείται στην περιστασιακή καταδίκη ενός εγκληματία. Η πραγματική λειτουργία του ποινικού δικαίου είναι να ενισχύει και να θωρακίζει τις ηθικές αντιλήψεις».²

Σε αυτό ακριβώς το σημείο αναδύεται η μεγαλύτερη πρόκληση την οποία καλείται να αντιμετωπίσει το διεθνές ποινικό δίκαιο: ποιες ηθικές αντιλήψεις ενισχύει και θωρακίζει η ποινή; Ή ίσως, ακόμη καλύτερα: από πού προέρχονται οι ηθικές αντιλήψεις που αποπειράται να υπερασπιστεί το δίκαιο και γιατί ο οικουμενικός τους χαρακτήρας είναι δεδομένος;

Την απάντηση σε αυτό το ερώτημα μπορεί να δώσει η πολιτική φιλοσοφία του Antonio Gramsci. Κυρίαρχο ρόλο στο έργο του Ιταλού φιλοσόφου διαδραματίζει η έννοια της ηγεμονίας, η οποία γίνεται αντιληπτή ως μια μορφή κυριαρχίας μέσω συναίνεσης. Κυριαρχία μέσω συναίνεσης επιτυγχάνεται όταν μια ηγεμονική θέση εντός ενός ηγεμονικού συστήματος εδραιώνεται μέσω μιας κοινής κοσμοθεωρίας, η οποία με τη σειρά της προκύπτει από τη δυναμική ιδεολογική διαπάλη εντός της κοινωνίας των πολιτών.³ Συνεπώς, ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις διεξάγεται συνεχώς ένας ιδεολογικός «πόλεμος θέσεων για την ηγεμονία. Οι πρωταγωνιστές της διαπάλης αυτής είναι οι «οργανικοί διανοούμενοι», οι οποίοι γίνονται αντιληπτοί από τον Gramsci ως μια ομάδα ατόμων που διαθέτουν τεχνικές ή διευθυντικές ικανότητες και μέσω αυτών «οργανώνουν» την κυρίαρχη κουλτούρα.⁴

Επομένως, εάν ο συμβολικός χαρακτήρας της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης ιδωθεί υπό το πρίσμα ενός γκραμσιανού «πολέμου θέσεων», τότε αποτελεί μια μορφή επιβολής μιας κυρίαρχης κοσμοθεωρίας. Στο ίδιο πλαίσιο, οι λειτουργοί της δικαιοσύνης αυτής (εισαγγελείς και δικαστές) αποτελούν τους «οργανικούς διανοούμενους», τους ιδεολογικούς γραφειοκράτες, δηλαδή, ενός κυρίαρχου πολιτισμικού και ηγεμονικού status quo.

Ποια είναι ωστόσο αυτή η κυρίαρχη ιδεολογία την οποία προσπαθεί να επιβάλει το διεθνές ποινικό δίκαιο; Στο σημείο αυτό, μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η σκέψη του καθηγητή πολιτικής φιλοσοφίας του Χάρβαρντ Michael Sandel, ο οποίος στο βιβλίο του *Η τυραννία της αξίας* αναφέρει: «Μόλις τη δεκαετία του 1990 και του 2000 η “σωστή” και η “λάθος πλευρά” της ιστορίας έγιναν βασικό στοιχείο της πολιτικής ρητορικής της Αμερικής».⁵ Ταυτόχρονα, το 1998 εγκρίνεται το Καταστατικό της Ρώμης και το ICC ξεκινά και επίσημα τη λειτουργία του το 2002. Η άνθιση του

2. C. Stahn, *A Critical Introduction to International Criminal Law*, Cambridge University Press, 2018, σ. 181.

3. A. Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, Lawrence & Wishart, Λονδίνο 1971, όπως συνοψίζεται στο V. Ramos Jr., «The Concepts of Ideology, Hegemony, and Organic Intellectuals in Gramsci's Marxism», *Theoretical Review*. 30 (1982).

4. Ο. π.

5. M. J. Sandel, *The Tyranny of Merit: What's Become of the Common Good?*, Farrar, Straus and Giroux, Νέα Υόρκη, 2020, σ. 52.

διεθνούς ποινικού δικαίου, επομένως, παρατηρείται στο πλαίσιο του αναδυόμενου αξιοκρατικού αφηγήματος, το οποίο υποστηρίζει ότι οι πλούσιες και ισχυρές χώρες οφείλουν τη δύναμή τους στην αρετή τους.⁶ Στον αντίποδα, οι χώρες που «χάνουν» στο παιχνίδι της διεθνούς πολιτικής και οικονομίας δεν έχουν να κατηγορήσουν παρά μόνο τον εαυτό τους γι' αυτήν τους την αποτυχία. Οι αποφάσεις του ICC, στο πλαίσιο της παραπάνω ηθικοπολιτικής φιλοσοφίας, έρχονται να «κατατάξουν» χωροταξικά τις χώρες στη σωστή και τη λάθος πλευρά της ιστορίας.

Η αντίληψη αυτή συνοψίζεται σε αυτό που ο Mahmood Mamdani αποκαλεί «η νέα ανθρωπιστική τάξη των πραγμάτων» (the new humanitarian order). Κύριος στόχος της νέας αυτής τάξης, όπως αναφέρεται και επίσημα στη Σύνοδο του ΟΗΕ το 2005, είναι «η ανάληψη της ευθύνης για την προστασία των ευάλωτων πληθυσμών».⁷ Η μετάβαση από το μοντέλο της κρατικής κυριαρχίας σε αυτό της «new humanitarian order» αφορά τα κράτη που ορίζονται ως «αποτυχημένα» ή «αυθάδη». Παρατηρείται έτσι μια διχοτόμηση, όπου οι χώρες της Δύσης απολαμβάνουν το προνόμιο της εσωτερικής τους κυριαρχίας, ενώ ταυτόχρονα τα υπόλοιπα κράτη υπόκεινται σε ένα καθεστώς «αναστολής της κυριαρχίας τους» έως ότου πάνσουν να χρειάζονται προστασία.⁸ Οι ηθικές προεκτάσεις αυτού του μοντέλου ταιριάζουν απόλυτα στο αφήγημα περί αξιοκρατίας που περιγράφει ο Sandel. Έτσι, ο πόλεμος στις χώρες της Αφρικής δεν παρουσιάζεται ως αποτέλεσμα της καταστροφικής επίδρασης της αποικιοκρατίας και της οικονομικής εκμετάλλευσης, αλλά ως αδυναμία των χωρών αυτών να κατανοήσουν τη δύναμη της δημοκρατίας (ενδεικτικά είναι τα λόγια του πρώην Προέδρου της Γαλλίας Νικολά Σαρκοζί: «Η τραγωδία της Αφρικής είναι ότι οι Αφρικανοί δεν έχουν ακόμα μπει πλήρως στην ιστορία... Ακόμα δεν έχουν εξακοντιστεί πραγματικά στο μέλλον»⁹).

Η δύναμη του διεθνούς ποινικού δικαίου έγκειται ακριβώς στην ικανότητά του να προβάλλει πειστικά επιχειρήματα ως προς τα ηθικά του θεμέλια. Η αντιφατική φύση του δικαίου αυτού, ωστόσο, το φέρνει συνεχώς αντιμέτωπο με την πρόκληση να σκαρφίζεται «τελεολογίες λύτρωσης» (redemptive teleologies) ώστε να δικαιολογεί την ύπαρξή του. Ο θρυλούμενος «θάνατος του διεθνούς δικαίου» πρέπει, εν τέλει, να ταυτίζεται με το σημείο εξάντλησης των ηθικών επιχειρημάτων του.

6. Ό. π., σ. 52.

7. Mamdani, Mahmood, «The New Humanitarian Order», *Review of African Political Economy*, vol. 36, no. 122, 2009, σ. 623.

8. Ό. π., σ. 623.

9. D. Ba, «Africans still seething over Sarkozy speech», *Reuters*, 5 Σεπτεμβρίου 2007, διαθέσιμο (αρχειοθετημένο) στο <https://web.archive.org/web/20151230032159/http://uk.reuters.com/article/uk-africa-sarkozy-idUKL0513034620070905> (τελευταία πρόσβαση 22.01.2026).

Αντί επιλόγου

...δύο αυτούσια αποσπάσματα, το πρώτο από το άρθρο του Pierre Schlag με τίτλο «Law as the Continuation of God by Other Means», και το δεύτερο από την ομιλία του Καναδού πρωθυπουργού Mark Carney στο Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ του Νταβός το 2026, τα οποία φαίνεται να συνομιλούν μεταξύ τους:

«Δεν είναι πια δυνατόν να κάνουμε θεωρία του δικαίου με διανοητικά αξιοπρεπή τρόπο άπαξ και έχει χαθεί η μεταφυσική, όπως δεν είναι δυνατόν να συνεχίζουμε να λατρεύουμε τον Θεό μετά τον θάνατό του. Το δίκαιο εδώ είναι σαν τον Θεό. Και όταν λέμε ότι ο Θεός δεν είναι παρά ένα μάτσο συμβάσεις, χάνει μεγάλο μέρος της έλξης του. Αντίστοιχα, και η λατρεία χάνει μια ορισμένη σοβαρότητα».¹⁰

«...Το 1978, ο Τσέχος αντιφρονών Βάτσλαβ Χάβελ, μετέπειτα πρόεδρος της χώρας, έγραψε ένα δοκίμιο με τίτλο *Η Ισχύς των ανίσχυρων*, όπου έθετε ένα απλό ερώτημα: πώς διατηρήθηκε το κομμουνιστικό σύστημα; Η απάντησή του ξεκινούσε με έναν μανάβη. Κάθε πρωί, ο μαγαζάτορας αυτός βάζει μια πινακίδα στη βιτρίνα του: “Εργάτες του κόσμου, ενωθείτε”. Δεν το πιστεύει, κανείς δεν το πιστεύει, βάζει όμως την πινακίδα για να μην έχει μπελάδες, για να δείξει συμμόρφωση, για να πάει με τα νερά της εξουσίας. Κι επειδή όλοι οι μαγαζάτορες σε όλους τους δρόμους κάνουν το ίδιο, το σύστημα αντέχει – όχι μόνο με τη βία, αλλά με τη συμμετοχή των καθημερινών ανθρώπων σε τελετουργίες για τις οποίες όλοι ξέρουν μέσα τους πως είναι ψέμα. Ο Χάβελ το αποκαλεί αυτό “να ζεις μέσα σε ένα ψέμα”. Η δύναμη του συστήματος δεν πηγάζει από την αλήθεια του, αλλά από την προθυμία όλων να κάνουν σαν να ήταν αλήθεια, και η ευθραυστότητά του έχει την ίδια πηγή. Όταν ακόμα κι ένας μόνο άνθρωπος πάψει να προσποιείται, όταν ο μανάβης βγάλει την πινακίδα του, η αυταπάτη αρχίζει να διαλύεται. Φίλοι, είναι ώρα εταιρείες και χώρες να κατεβάσουν τις πινακίδες τους».¹¹

10. Pierre Schlag, «Law as the Continuation of God by Other Means», 85 *CALIF. L. REV.* 427 (1997), σ. 440.

11. World Economic Forum (2026, January 20). *Davos 2026: Special address by Mark Carney, Prime Minister of Canada*. Ανακτήθηκε από <https://www.weforum.org/stories/2026/01/davos-2026-special-address-by-mark-carney-prime-minister-of-canada/> (τελευταία πρόσβαση 23.01.2026).